

نظرات آن‌ها در پی داشته‌باشد. آموزش و فرهنگ‌سازی بین مردم خصوصا جوامع محلی و همچنین در سطوح بالاتر مدیریتی در کشور برای جلب مشارکت زنان در مدیریت منابع آب اهمیت فراوان دارد. این مشارکت می‌تواند از طریق تقویت تشکل‌های زنان، حمایت از حضور فعال زنان روستایی در جلسات شورا و دهیاری روستاها، آموزش در زمینه آبیاری مزارع، بهره‌برداری و نگهداری شبکه آبیاری، ارائه فرصت‌های بیشتر به متخصصان زن در شرکت‌ها و سازمان‌های ذی‌ربط در نظر گرفته‌شود.

واژگان کلیدی

زنان، منابع آب، مدیریت آب، مسئولیت زنان، مشارکت

مقدمه

گرچه تغییرات اقلیمی یک تهدید جهانی در نظر گرفته می‌شود، اما سطوح تهدید و نگرانی برای همه جنسیت‌ها و کشورها یکسان نیست. آسیب‌پذیری زنان در برابر تغییرات آب و هوایی از عوامل متعددی مانند عوامل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی نشأت می‌گیرد. بطور کلی زنان نسبت به مردان در برابر تأثیرات تغییرات آب و هوایی در جوامع وابسته به طبیعت، آسیب‌پذیرتر هستند (UN, 2009). در سال ۲۰۲۲، در سطح جهان، ۲/۲ میلیارد نفر بدون دسترسی به آب آشامیدنی زندگی می‌کنند (UN, 2024). زنان و دختران در بسیاری از مناطق جهان که با کمبود منابع آب مواجه‌اند، اغلب مسافت‌های طولانی را برای تامین آب جهت رفع نیازهای اولیه خانواده خود طی می‌کنند. تعداد بالایی از افراد برای دسترسی به نزدیک‌ترین منبع آبی جهت پخت و پز، نوشیدن و بهداشت مجبور به حداقل ۳۰ دقیقه پیاده‌روی هستند (Unicef, 2016). با کاهش منابع آب، شرایط برای این گروه از زنان، سخت‌تر می‌شود. بر اساس مطالعه دفتر زنان سازمان ملل متحد طبق داده‌های ۶۱ کشور، در ۸۰ درصد از خانواده‌های محروم از آب، زنان و دختران بار تهیه آب خانواده را به دوش می‌کشند (IUCN, 2021). در حالی که با تشدید اثرات تغییر اقلیمی، کمبود آب، موج گرما و خشکسالی وسعت می‌یابد، زنان و دختران مجبور به طی مسافت‌های بیشتری برای تامین آب هستند. در این شرایط، رنج زنان در مناطقی که دسترسی پایدار به آن ندارند، برای تامین آب بیشتر خواهد شد. ساعت‌های طولانی‌تر و مسافت‌های دورتر برای یافتن آب و یا قطع مکرر آب در منازل، باعث می‌شود تا زنان بار سنگینی از مسئولیت و همچنین فشار روانی برای تامین آب و بهداشت خانه را بر دوش کشند. با این حال متأسفانه زنان نقش قابل توجهی در تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری منابع آب ندارند. به‌طور کلی زنان عمدتاً در تصمیم‌گیری‌ها برای مدیریت منابع آب موجود چه در جوامع محلی و چه در سطح ملی و منطقه‌ای بسیار کمتر از مردان مشارکت دارند. در واقع این عدم مشارکت زنان می‌تواند ریشه در موانع فرهنگی مانند سنت‌ها و تفکر مردسالارانه جوامع و نیز عادت به تصمیم‌گیری توسط مردان برای امور آب داشته باشد. تقویت جایگاه زنان در مدیریت منابع آب می‌تواند نقش مهمی در بهبود شرایط مدیریت آب به دلیل مشارکت نیمی از جامعه یعنی زنان را با در نظر گرفتن

نقش کمرنگ زنان در مدیریت منابع آب

شهره صدری خانلو

دانش‌آموخته کارشناسی ارشد آنالیز و ارزیابی محیط-

زیست، دانشگاه Aix-Marseille فرانسه

shohresa56@gmail.com

چکیده

در بسیاری از جوامع روستایی و یا شهری، زنان به‌طور سنتی مسئولیت تامین آب، رفاه و بهداشت خانواده، مدیریت آب در خانه و یا در مزارع، مراقبت و نگهداری از احشام و دام و تولیدات لبنی را برعهده دارند و همچنین امروزه در بسیاری از سمت‌های دیگر در جامعه اشتغال دارند. با تشدید وضعیت کم آبی که بخش عمده آن در این سال‌ها نتیجه مدیریت نامناسب منابع آب و همچنین تغییرات اقلیمی و اثرات آن است، مسئولیت زنان در راستای تامین آب، خصوصا در مناطقی که با کمبود آب مواجه هستند بیشتر می‌شود. انتظار ساعت‌های طولانی‌تر در صف تانکرهای آب و مسافت‌های دورتر برای یافتن آب و یا قطع مکرر آب در منازل، باعث می‌شود تا زنان بار سنگینی از مسئولیت و همچنین فشار روانی برای تامین آب و بهداشت خانه را بر دوش کشند. با این حال متأسفانه زنان نقش قابل توجهی در تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری منابع آب ندارند. به‌طور کلی زنان عمدتاً در تصمیم‌گیری‌ها برای مدیریت منابع آب موجود چه در جوامع محلی و چه در سطح ملی و منطقه‌ای بسیار کمتر از مردان مشارکت دارند. در واقع این عدم مشارکت زنان می‌تواند ریشه در موانع فرهنگی مانند سنت‌ها و تفکر مردسالارانه جوامع و نیز عادت به تصمیم‌گیری توسط مردان برای امور آب داشته باشد. تقویت جایگاه زنان در مدیریت منابع آب می‌تواند نقش مهمی در بهبود شرایط مدیریت آب به دلیل مشارکت نیمی از جامعه یعنی زنان را با در نظر گرفتن

بی‌مزد می‌افزاید که توزیع ناعادلانه آنها ریشه نابرابری‌های جنسیتی است. برای زنان و دختران حمل آب از لحاظ فیزیکی بسیار سخت است. میانگین وزن آب در ظرفی که عمدتاً زنان آب را با آن حمل می‌کنند، بین ۱۸ تا ۲۲ کیلوگرم است (WorldBank, 2021). حمل مداوم بار و تکرار روزانه آن تأثیر بدی بر سلامتی و خصوصاً ستون فقرات، مهره‌های گردن، مفاصل کتف و بازو بگذارد. حمل این بار سنگین که در زمین‌های ناهموار و نامناسب با شیب‌های متفاوتی انجام می‌شود، می‌تواند بر تشدید عوارض ناشی از آن بیفزاید. طبق یافته‌های پزشکان، این امر می‌تواند منجر به ناتوانی‌هایی مانند اختلالات اسکلتی-عضلانی و یا افتادگی رحم شود.

نقش زنان در مدیریت آب

نقش اساسی زنان در مدیریت آب در سال ۱۹۹۲ در کنفرانس بین‌المللی آب و محیط‌زیست در دوبلین به رسمیت شناخته شد. اصل ۳ بیانیه دوبلین تصریح می‌کند که "زنان نقش اصلی را در **تامین، مدیریت و حفاظت از آب ایفا می‌کنند**" و بنابراین، سیاست‌های مثبت، نه تنها برای رسیدگی به نیازهای خاص زنان در رابطه با آب، بلکه برای توانمندسازی مشارکت آنها "در تمام سطوح در برنامه‌های منابع آب، از **جمله تصمیم‌گیری و اجرا**" نیز باید اتخاذ شود (IUCN, 2021).

این بیانیه از سوی جامعه بین‌المللی اذعان داشت اگرچه زنان

زنان و مسأله آب

جمع‌آوری آب وظیفه‌ای است که عمدتاً بر عهده زنان و دختران به عنوان بخشی از خانه‌داری است. با این حال، زمان صرف شده برای این کار اغلب به این معنی است که دختران مدرسه را از دست می‌دهند و زنان فرصت کسب درآمد مناسب را از دست می‌دهند. در حال حاضر در کشورهای در حال توسعه، زنان در سطح جهان بطور میانگین روزانه ۲۰۰ میلیون ساعت را صرف جمع‌آوری آب می‌کنند و به طور متوسط روزانه شش کیلومتر راه می‌روند و ۲۰ لیتر آب را هربار با خود حمل می‌کنند (WorldBank, 2021). مسلماً با تشدید شرایط خشکسالی و کمبود منابع آب، این مسافت برای زنان و دختران بیشتر شده و زمان بیشتری را در طول روز از آنها می‌گیرد. به گزارش سازمان ملل، سطح فقر در چنین جوامعی در میان زنان بیشتر از مردان است، زیرا منابع طبیعی اساس معیشت آنها را تشکیل می‌دهد. علاوه بر این، به طور سنتی به زنان مسئولیت‌های خانه‌داری، تولیدی و اجتماعی خاص به‌ویژه در جوامع مردسالار اختصاص داده می‌شود و برای اجرای کارآمد به منابع قابل اعتماد آب نیاز دارند (Fonjong & Ndip zama, 2023).

جمع‌آوری آب در طول روز و صرف زمان برای آن باعث می‌شود تا زنان قادر به حفظ یک شغل ثابت و ایمن، آموزش، یادگیری و پیشرفت در مهارت‌های خود یا ادامه تحصیل یا صرف وقت صرف با خانواده خود نباشند. علاوه بر این در طول خشکسالی و سیل، زنان مجبور هستند برای تأمین معیشت خانوار بیشتر کار کنند. این امر زمان کمتری برای آنها در دسترسی به آموزش، افزایش مهارت‌ها یا کسب درآمد باقی می‌گذارد. در بسیاری از جوامع، مسئولیت‌های مراقبت از کودکان و سالمندان، مانع ترک به موقع محل و پناه به مکان‌های دیگر در هنگام وقوع سیل می‌شود. دسترسی ایمن و مقرون به صرفه به سرویس‌های بهداشتی برای زنان هنوز هم به سختی به دست می‌آید. آب، بهداشت و سلامت برای تحقق حقوق زنان و همچنین توسعه اقتصادی و اجتماعی آنها ضروری است. تضمین دسترسی ایمن و گسترده به آب، بهداشت و سلامت برای زنان و دختران به برابری جنسیتی و حضور آنها در جامعه کمک می‌کند (UN, 2009).

زنان در بسیاری از کشورهای در حال توسعه و توسعه‌نیافته از نابرابری‌های جنسیتی در زمینه حقوق بشر، وضعیت سیاسی و اقتصادی، مالکیت زمین، شرایط مسکن، قرار گرفتن در معرض خشونت، آموزش و بهداشت رنج می‌برند (UN, 2009). تغییرات آب و هوایی یک عامل ایجاد اضطراب اضافی برای زنان خواهد بود که آسیب‌پذیری آنان را تشدید می‌کند.

جمع‌آوری آب خسته‌کننده است و به کارهای خانگی و مراقبتی

مدیریت منابع آب قرار می‌گیرند که این امر، یعنی سهل‌انگاری در تعریف نقش زنان در مدیریت آب، بیشتر به دلیل عدم مشارکت زنان در برنامه‌ریزی توسعه سرزمین، تسلط مردان در برنامه‌ریزی‌ها و تصمیم‌گیری‌هاست که متأسفانه در همه امور مربوط به منابع آب از مدیریت خرد در جوامع روستایی و محلی تا مدیریت‌های کلان در سطح حکمرانی دیده می‌شود.

عموماً محرومیت زنان از فرآیندهای مدیریت آب ناشی از رویکردهای بالا به پایین و هنجارهای سنتی و تفاوت‌های جنسیتی است. عدم حضور آن‌ها در مشاغل فنی و نقش‌های رهبری در بخش آب، بهداشت و سلامت می‌تواند به دلیل موانع فرهنگی باشد، اما همچنین این واقعیت که آن‌ها کمتر صاحب زمینی می‌شوند که آب از آن سرچشمه می‌گیرد و یا منبع آب است، می‌تواند کارایی مدیریت آب را مختل کند (IUCN, 2021).

مشارکت زنان در حکمرانی آب برای سیاست‌های فراگیر که به نفع زنان و مردان است و از پایداری منابع آب حمایت می‌کند، حیاتی است. زنان نقش مهمی را در تأثیرگذاری بر روش‌هایی که خانواده‌ها و جوامع از آن استفاده می‌کنند، ایفا می‌کنند. به‌عنوان تصمیم‌گیرنده، زنان اغلب روی سرمایه‌های انسانی و موضوعات مورد توجه زنان مانند دسترسی به آب آشامیدنی پاک و کنترل و برداشت آب سرمایه‌گذاری می‌کنند. مطالعات نشان می‌دهد که مشارکت زنان در انجمن‌های مصرف‌کنندگان آب منجر به اجرای بهتر قوانین، جمع‌آوری هزینه‌ها و مدیریت و حل تعارض می‌شود. همچنین شواهدی وجود دارد مبنی بر اینکه زنان به حاشیه رانده شده در صورت مواجهه با مسائل مربوط به آب، نزدیک‌شدن به تصمیم‌گیرندگان زن را آسان‌تر از هم‌تایان مرد خود می‌دانند (WorldBank, 2021).

تقویت نقش زنان در مدیریت آب

در سطح محلی، زنان همواره نقش مهمی در تأمین آب و تولید غذا در کشاورزی برعهده داشته‌اند. زنان بومی، همواره در خط مقدم حفظ محیط‌زیست بوده‌اند و دانش ارزشمندی دارند که می‌تواند به سازگاری با کم‌آبی کمک کند. در واقع، جوامع در تاب‌آوری و استراتژی‌های مدیریت منابع آبی در شرایط خشکسالی و تغییر اقلیمی زمانی موفق‌تر هستند که زنان بخشی از فرآیند برنامه‌ریزی باشند. علاوه بر این، آن‌ها معمولاً اولین پاسخ‌دهنده در واکنش‌های جامعه به بلایای طبیعی بوده و در نقش راهبری خانواده با پرداختن به تأمین نیازهای اولیه اعضای خانواده، به تقویت و ترمیم جامعه بعد از وقوع حوادث طبیعی کمک می‌کنند.

به گزارش سازمان ملل، در خاور نزدیک، زنان نزدیک به نیمی از

تأمین‌کننده اصلی منابع آب در خانواده‌ها در سراسر جهان بوده و هستند، اما به ندرت در تصمیم‌گیری درباره مدیریت این منابع آبی دخالت دارند. سه دهه بعد، جهان هنوز تا رسیدن به برابری جنسیتی در مدیریت منابع آب فاصله دارد. چالش‌هایی که در دهه ۱۹۹۰ زنان با جمع‌آوری و مدیریت آب و استفاده از آن مواجه بودند، اکنون با پیامدهای تغییرات آب و هوایی تشدید شده‌است. در حالی که نقش زنان در مدیریت منابع آب هنوز در بسیاری از جوامع به‌خصوص در کشورهای در حال توسعه و توسعه‌نیافته، بسیار کم‌رنگ باقی مانده‌است.

در دهه‌های اخیر، ارتباط بین جنسیت و مدیریت منابع آب به موضوع نگران‌کننده فزاینده‌ای تبدیل شده‌است. تلاش‌های قابل توجهی برای شناسایی نقش جنسیت در این زمینه و همچنین توانمندسازی زنان و صدای آن‌ها در عرصه سیاست‌های مدیریت آب صورت گرفته‌است. زنان می‌توانند نقش کلیدی در مدیریت آب به‌عنوان گرووداران اصلی در فرآیند سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و اجرا داشته باشند، اما اغلب کنار گذاشته می‌شوند و صرفاً به‌عنوان دریافت‌کننده در نظر گرفته می‌شوند. زنان، مدیران آب خانگی در سطح خانوار و جامعه هستند و از این‌رو زنان این پتانسیل را دارند که به گرووداران فعال در فرآیندهای مدیریت و تصمیم‌گیری در بخش آب تبدیل شوند (برگرفته از دوره آموزشی جریان‌سازی جنسیتی در حکمرانی آب، ۲۰۲۰).

در واقع، با اینکه زنان نقش محوری در تأمین آب در مناطقی که با کمبود آب مواجه است را ایفا می‌کنند، با این حال در جوامع محلی بسیار کمتر مورد توجه در گفتگو و نظرخواهی برای

فراهم آوردن فرصت‌هایی برای حضور آنان در تصمیم‌گیری‌های مربوط به مدیریت منابع آب باعث شده‌است که تا حد قابل توجهی صدای نیمی از جمعیت جامعه در این بخش شنیده نشود. تقویت جایگاه زنان در زمینه مدیریت آب می‌تواند به آنها فرصتی برای ارائه توانمندی‌های خود در زمینه‌های گوناگون در جهت بهبود کاربرد آب و حفظ آن باشد. این امر مسلماً نقش مهمی در پرکردن خلاء نادیده‌گرفتن توانایی نیمی از جمعیت در عرصه مدیریت منابع آب خواهد داشت. اطمینان از این امر ضروری است که زنان در جایگاه‌های مختلف بتوانند در تصمیم‌گیری و مدیریت منابع آب مشارکت کنند و در طراحی و اجرای برنامه‌های مرتبط با آب به‌طور برابر با هم‌تایان مرد خود سهیم باشند.

منابع

- <https://www.un.org/en/chronicle/article/women-in-shadow-climate-change> - UN 2009.
- Water for prosperity and peace, The United Nation world water development report 2024.
- <https://www.iucn.org/news/environmental-law/202103/role-women-water-governance> - IUCN 2021.

نیروی کار کشاورزی در کشورهای در حال توسعه هستند (UN,2009). هنگامی که زنان به اندازه مردان به منابع دسترسی داشته باشند، می‌توانند بازده کشاورزی خود را ۲۰ تا ۳۰ درصد افزایش دهند. به گفته سازمان ملل، این افزایش بهره‌وری نه تنها کل تولیدات کشاورزی را ۲.۵ تا ۴ درصد بهبود می‌بخشد، بلکه می‌تواند به کاهش ۱۲ تا ۱۷ درصدی گرسنگی در جهان نیز کمک کند (IUCN,2021). این مهم در سایه دخالت زنان در مدیریت آب در اراضی کشاورزی و مشارکت در حفظ منابع آب مصرفی می‌تواند محقق شود.

در سطح ملی، زنان می‌توانند استراتژی‌های جامع‌تر آب و بهداشت که دغدغه‌های زنان را یکپارچه می‌کند، هدایت کنند. در واقع، با مشارکت بیشتر زنان در مدیریت منابع آب، می‌توانیم آینده پایدارتر و عادلانه‌تری برای همه ایجاد کنیم. با این حال، برای درک کامل نقش زنان در مدیریت آب و چالش‌هایی که زنان و دختران ممکن است با توجه به دسترسی به آب و سرویس بهداشتی سالم با آن مواجه شوند، جمع‌آوری داده‌های مربوط به ظرفیت زنان در جوامع محلی، میزان مشارکت آن‌ها و همچنین نقشی که در گذشته در مدیریت منابع آبی داشته‌اند ضروری است. این داده‌ها می‌تواند با سایر عوامل (مانند طبقه، قومیت یا ثروت) که مطمئناً بر دسترسی به آب، بهداشت و سلامت تأثیر بگذارد، تکمیل شده و در برنامه‌های مشارکتی مدیریت منابع آب، نقش زنان را در سطح محلی و ملی تقویت کند.

- Lotsmart Fonjong, Regina Ndip Zama, Climate change, water availability, and the burden of rural women's triple role in Muyuka, Cameroon, Global Environmental Change, Volume 82, 2023.
- Enhancing women's access to water, sanitation, and hygiene in Bangladesh -WorldBank 2021.
- <https://www.unicef.org/press-releases/unicef-collecting-water-often-colossal-waste-time-women-and-girls>.

نتیجه‌گیری

چالش‌های موجود در منابع آب، حال و آینده ما را به استفاده از همه توانمندی‌های جامعه، استعدادها و دانش میان زنان و مردان تشویق می‌کند. با این حال، در حال حاضر سرمایه‌گذاری ناکافی در جهت افزایش مهارت‌ها و استعدادهای زنان، آموزش زنان و